ಡಾ|| ಆರ್. ಎಂ. ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ*

ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ ದೇವಾಲಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೯೯೨ ರಿಂದ ೧೯೯೪ರಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆಯ ವತಿಯಿಂದ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕೈಕೊಂಡ ಅನ್ವೇಷಣೆಯಿಂದ ಹಾವೇರಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹತ್ತಿಮತ್ತೂರ, ಬ್ಯಾಡಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಶಿಡೇನೂರ, ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರೇಬಿದರಿ, ಇಟಗಿ, ಚಿನಕನ ಕೊಂಡ, ಹೂಲಿಹಳ್ಳಿ, ಹಿರೇಮಾಗನೂರ, ಯಲವದ ಹಳ್ಳಿ, ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಆರಳಿಕಟ್ಟಿ, ಶಿರಗುಂಬಿ ಮತ್ತು ಮೋದೂರು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ದೇವಾಲಯ–ಶಿಲ್ಪಗಳಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬಂದಿತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಈ ಅನ್ವೇಷಣೆಯನ್ನು ಲೇಖಕರು ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರು.

ಈಗಾಗಲೇ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯ, ಶಿಲ್ಪ–ವೀರಗಲ್ಲು, ಗೋಸಾಸ ಕಲ್ಲುಗಳು, ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿಲ್ಪಾವಶೇಷಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.[1] ಉಳಿದ ಕೆಲವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿ : ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರೇಬಿದರಿ ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದ ಈ ಗುಡಿಯ ಹಿಂಭಾಗದ ಮೇಲೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಯಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ವರೆಗಿನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ನೇ ಶತಮಾನ, ಕ್ರಿ.ಶ. ೮೭೮–೮೭೯ರ ಎರಡು ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿದ್ದು ಅವು ಗಳನ್ನು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಚಚ್ಚೌಕ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಚಚ್ಚೌಕ ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಳದ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಹಾಗೂ ಅಂತರಾಳದ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೧)

ಈ ಪೂರ್ಣ ಕುಂಭಗಳ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರ ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕಿಡಕಿಯಂತೆ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಆದರ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲದ

* ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ

1 ಡಾ|| ಆರ್. ಎಂ. ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ.,೧) "ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳು", ಈ ಲೇಖನ ವನ್ನು ಕ.ವಿ.ವಿ.ಯ ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. (೧೯೯೩), ಮತ್ತು ೨) "ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ ಶಿಲ್ಪ ದೇವಾಲಯಗಳು" ಈ ಲೇಖನವನ್ನು ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. (೧೯೯೩)

ಅಲಂಕಾರವಿದೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. ಬಹುಶಃ ಈ ಭಾಗವನ್ನು ತದನಂತರ ಕೂಡಿಸಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ. ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನ. ಅಲ್ಲಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೆಸರು ಕಮಲನಾಥನೆಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಗುತ್ತ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿ ಪದ್ಮಲದೇವಿ ದಾನ ಬಿಟ್ಟಳೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[2]

ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಪ್ಪನ ಗುಡಿಯಿದ್ದು ಅದರ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಾವಶೇಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕೋಣೆಯಂಥ ಭಾಗ ಉಳಿದಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿದ್ದು ಅದರ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿರುವಳು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ತಳಭಾಗ ಸರಳವಾಗಿದೆ. ಈ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಎರಡು ಆನೆಗಳು ಸೊಂಡಿಲಲ್ಲಿ ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ತಲೆಯ ಮೇಲಿಂದ ನೀರು ಹಾಕಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಬದಿಯ ನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಗಳು ಲಲಾಟ ಭಾಗದಲ್ಲೂ ಹರಿದಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ಚಿಕ್ಕ ಎರಡು ಅರ್ಧ ಗಂಭಗಳಿವೆ. ಕಾಲಮಾನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೨)

ಪ್ರಾಚೀನ ನೆಲೆ : ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಣನ ಕಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗೂ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿ ಸುತ್ತ ಪ್ರಾಚೀನ ಜನವಸತಿಯ ನೆಲೆಯಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅವಶೇಷಗಳು ಸು. ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೨ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿವೆ.

ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿ : ಇಟಗಿ (ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕು) ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿಯಿದ್ದು ಇದು ದ್ವಿಕೂಟದಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ನವರಂಗವಿದೆ. ನವರಂಗವು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದೆ. ನಂದಿಯನ್ನು ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮಧ್ಯ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ನೇ ಶತಮಾನ ಶೈಲಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವುಳ್ಳ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕರೆಮ್ಮ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ಧಿನಿ, ಎರಡು ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಹೊರಗಡೆ ಬಾದಾಮಿ-ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಕೆಲವು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ದ್ವಿಭುಜ ಗಣೇಶದ ಅಪೂರ್ವ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.[3]

ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿ : ಈ ಗ್ರಾಮದ ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿ ಬದಿಗೆ ಒಂದು ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಚೌಕಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಒಂದು ಅಂತರಾಳವಿದೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂಥ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ನೇ ಶತಮಾನ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಅದರ ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ಅಂತರಾಳ ತೆರೆದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಗಜಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವದನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಾಗಿಲು ಫಲಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದೆ.

ವೀರಗಲ್ಲು : ಬೆನಕನ ಕೊಂಡದಲ್ಲಿ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಎತ್ತರದ ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಗಳು ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾಗಿವೆ.

ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ : ಬೆನಕನಕೊಂಡದ ಕಲ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ನವರಂಗವಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿಯ ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನವರಂಗ ಭಾಗ ತದನಂತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಳದ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಮತ್ತು ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ

---

2 ಎಸ್. ಐ. ಐ., ೨೦, ೨೨೧

3 ಡಾ॥ ಆರ್. ಎಂ. ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ., "ಇಟಗಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ಗಣೇಶ ವಿಗ್ರಹ ಪತ್ತೆ", ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ (೧೬–೯–೯೩)

ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮತ್ತು ಬಾಗಿಲು ಫಲಕದ ಕೆಳಗೆ ಪೂರ್ಣ ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗಡೆ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೮ರ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಸತಿ ವೀರಗಲ್ಲಿದೆ.[4] ಅದರಲ್ಲಿ ಸತಿಯ ಕೈಯನ್ನು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಂದಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಈ ಮಾದರಿಯ ಅಪೂರ್ವ ಶಿಲ್ಪ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೩)

ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯ : ಹೂಲಿಹಳ್ಳಿ (ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರ ತಾ.) ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ಕಿಲೋಮೀಟರ್ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಒಂದು ಹಾಳಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಜನವಸತಿಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ನೆಲೆಯು ಸು. ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨ ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಮಲಿಂಗ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಬಲಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಗೋಸಾಸ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಶಿಥಿಲಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗೃಹ, ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ನವರಂಗವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಭಿತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ಶಿವಲಿಂಗ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳು ಸರಳವಾಗಿವೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ನವರಂಗದ ಬಾಗಿಲು ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಐದು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಅವು ಎರಡು ಸರಳ, ಒಂದು ಅರ್ಧಗಂಬ, ಇನ್ನೆರಡು ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವ ಎರಡು ಗಜಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣು ಆವರಿಸಿ ಒಂದು ಕುಪ್ಪೆಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನವರಂಗ ಭಾಗ ತದನಂತರ ಕಾಲದ್ದು ಅಂದರೆ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನ. ಉಳಿದ ಮೂಲ ಭಾಗ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನ (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೪)

ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿ : ಹಿರೇಮಾಗನೂರ (ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕು) ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿದ್ದು ಅದು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡಿದೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೫) ಅದು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿವೆ. ಈ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ಮುಂದೆ ಅಂತರಾಳಗಳಿವೆ. ಈ ಎರಡೂ ಅಂತರಾಳಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ನವರಂಗವಿದೆ.

ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಅವರಲ್ಲಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕಮಲದ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ. ಅದರ ಬಾಗಿಲ ಫಲಕದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸರಳ ಶಾಖೆಗಳು. ಲಲಾಟದಲ್ಲೂ ಈ ಶಾಖೆಗಳು ಹರಡಿವೆ. ಅಂತರಾಳದಲ್ಲೂ ಕಮಲದ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ಅದರ ಬಾಗಿಲ ಫಲಕದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ : ಅವು ಲತಾಸುರುಳಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಗಂಬ. ಅದರ ಬದಿಗೆ ರಂಧ್ರವುಳ್ಳ ಜಾಲಂದರ ಅದರ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ ಇರುವಳು. ಇನ್ನೊಂದರ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಪೀಠವಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಆದರೆ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಚಿತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲತಃ ವಿಷ್ಣು ವಿಗ್ರಹ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರಬೇಕು. ಅದರ ಮುಂದೆ ನಂದಿಯಿದ್ದು ಅದರ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ ಗಂಟೆ ಸರದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಗಳು ಉದ್ದವಾಗಿವೆ. ಅದರ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸರಳ, ಒಂದು ಅರ್ಧಗಂಬ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯದು ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಅದರ ಬದಿಗೆ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಅದರ ಮುಂದಿನ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೬) ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದ ಅಂತರಾಳ ಹೊರಗಡೆ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವಕೋಷ್ಠಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಶಿಖರ ನಮೂನೆಗಳಿವೆ. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಭೈರವ ಶಿಲ್ಪ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದ ಮಧ್ಯ ಭಿತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚೌಕ ಫಲಕದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟದಿಕ್‌ಪಾಲಕರ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯ ನಟರಾಜನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

---

4 ಎಸ್. ಐ. ಐ.

ನವರಂಗದ ಮಧ್ಯ ಒಂದು ನಂದಿಯಿದೆ. ನಂದಿಯು ಪೀಠವು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿದೆ. ನವರಂಗದ ಕಂಬಗಳು ಚಿಕ್ಕೇರೂರಿನ ಮಾರುತಿ ಮಂದಿರದಂತಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಬಲಗಡೆ ಒಂಬತ್ತು ಗೋಸಾಸ (೩ × ೩ ಸಾಲುಗಳು) ಕಂಬಗಳಿವೆ, ಎಡಬದಿಗೆ ಶಿಥಿಲಗೊಂಡ ಎರಡು ದ್ವಾರಫಲಕಗಳಿವೆ. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಐದು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ರತ್ನಪಟ್ಟಿಕೆ, ಸುರುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ವೀಣೆ ಹಿಡಿದವರು, ದುಂಡು ಅರ್ಧಗಂಬದ ನಮೂನೆ, ಸರಳಪತ್ರಗಳ ಅಲಂಕಾರವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಡೆ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕನ ಚಿತ್ರವಿದೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೭). ಇದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ತುಂಡಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಕೆಯಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಯತಿ ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಂದು ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಇದೊಂದು ಕಥಾನಕ ಶಿಲ್ಪಪಟ್ಟಿಕೆಯ ಭಾಗ. ಈ ಪಟ್ಟಿಕೆ ಮತ್ತು ಕಂಬಗಳು ಮೂಲತಃ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಭಾಗಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಚೀನತೆ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನ.

ಈಶ್ವರ ಗುಡಿ : ಯಲವದಹಳ್ಳಿ (ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ ತಾ.) ನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಾಳಾದ ಚಿಕ್ಕ ಈಶ್ವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವಿಲ್ಲ. ಅದರ ಮುಂದೆ ನಂದಿ ಮತ್ತು ಎಂಟು ಭುಜಗಳ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ದಿನಿ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ಈ ದೇವತೆಯು (ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ) ತನ್ನ ಕೆಳಗಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಕೋಣನನ್ನು ಇರಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಚಕ್ರ, ಬಾಣ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಮಂಡಾದ ಆಯುಧ (ಗುರಾಣಿ?), ಬಿಲ್ಲು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ (ಎಡ) ಕೈಯಿಂದ ಕೋಣದ ಬಾಲವನ್ನು ಬಿಗಿದಾಗಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ಬಲಗಾಲಿನಿಂದ ಕೋಣವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿರುವಳು. ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತಳಾಗಿರುವ ಈ ದೇವತೆಯ ಶಿಲ್ಪ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ.

ಕಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವಾಲಯ : ಆರಳಿಕಟ್ಟಿ (ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕ) ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿರುವ ಈ ಚಿಕ್ಕ ದೇವಾಲಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಮಂಟಪವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ದ್ವಾರಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ರತ್ನಪಟ್ಟಿಕೆ, ಅಲಂಕಾರ ಅರ್ಧಗಂಬ ಮತ್ತು ಪತ್ರಗಳಿವೆ. ಈ ಶಾಖೆಗಳು ಲಲಾಟದಲ್ಲೂ ಹರಡಿವೆ. ಅದರ ಎರಡನೇ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಅದರ ಮಧ್ಯ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇರುವಳು. ಪೂರ್ಣಕುಂಭವನ್ನು ಚಿಕ್ಕ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಫಲಕದ ಕೆಳಗಡೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೮). ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗಜಗಳು ಸೊಂಡಿಲಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಗಳಿಂದ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಆಸೀನಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿವೆ. ಈಗ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಬಲಗಡೆ ಮೂರು, ಎಡಗಡೆ ಎರಡು ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಬಲಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವೀರನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಕುಳಿತ ಉದ್ದ ಗಡ್ಡಧಾರಿ ಯತಿಯಿದ್ದಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ ಕಮಲವಿಡಿದು ನಿಂತ ಸೂರ್ಯನಿದ್ದಾನೆ. ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಎಡಕ್ಕೆ ಕುಳಿತ ಮತ್ತು ಅಂಜಲಿ ಮುದ್ರೆಯ ಒಬ್ಬ ಯತಿಯಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಮಲ ಹಿಡಿದು ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (?) ಶೈಲಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಐದು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಿವೆ. ಅವು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೯–೧೦ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಲೇಖಕರು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.[5]

ಮೇದೂರು (ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕು) ಗ್ರಾಮ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಬಸವಣ್ಣನ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ಅದರ ಪ್ರಾಕಾರದ ಒಳಗೆ ದೊಡ್ಡಬಸವಣ್ಣ, ಸಣ್ಣಬಸವಣ್ಣ

---

5 ಡಾ॥ ಆರ್. ಎಂ. ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ : "ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಿಲ್ಪ ದೇವಾಲಯಗಳು", ಈ ಲೇಖನವನ್ನು ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ. ಬೆಂಗಳೂರು ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. (೧೯೯೩)

ಹುತ್ತದ ಗುಡಿ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ವಿವರ ಈ ರೀತಿಯಿದೆ,

ದೊಡ್ಡ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ : ಮೋದೂರ ಗ್ರಾಮ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ದೊಡ್ಡಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ನವರಂಗಗಳಿವೆ. ಚಚ್ಚೌಕಾದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಅದರ ಮುಂದಿನ ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ನವರಂಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಮತ್ತು ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲವಿದೆ. ಇದರ ಮಧ್ಯ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿದ ನಂದಿಯಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸೂರ್ಯನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ, ಭೈರವನಶಿಲ್ಪಗಳೂ ಇವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳದ ಎರಡು ಕಂಬಗಳು ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಹಾವೇರಿ ತಾಲೂಕು ಕಿತ್ತೂರಿನ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಇದರ ಗರ್ಭಗೃಹ ದ್ವಾರದ ಬಾಗಿಲು ಫಲಕದಲ್ಲಿ ಐದು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಹಾಗೂ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರ ಬಾಗಿಲ ದ್ವಾರದ ಫಲಕ ಇದೇ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಐದು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಅವು ರತ್ನಪಟ್ಟಿಕೆ, ಸುರುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಗಾರರು, ಅರ್ಧಗಂಬ ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಬಾಗಿಲ ಫಲಕದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಡೆ ಕಡಿಮೆ ಅಗಲದ ಉದ್ದವಾದ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವರು ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ತ್ರಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬನು ಶೈವದ್ವಾರಪಾಲಕ ನಿರುವನು. ಚತುರ್ಭುಜದಾರಿ ಆದ ಆತನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಯ, ನಾಗ, ತ್ರಿಶೂಲ ಮತ್ತು ಗಧೆಗಳಿವೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಇಬ್ಬರು ಸೇವಕಿಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಶಾಖೆಗಳು ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಹರಡಿದ್ದು ಅದರ ಮಧ್ಯ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿರುವಳು. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೯)

ಸಣ್ಣ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ : ಇಲ್ಲಿಯ (ಮೋದೂರಿನ) ದೊಡ್ಡ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಬದಿಗೆ ಸಣ್ಣ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯ ತ್ರಿಕೂಟ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಎರಡು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಗಳು ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿರುವನು. ತಲಾ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ತೆರೆದ ಅಂತರಾಳವಿದೆ. ಈ ಮೂರು ಅಂತರಾಳಗಳ ಮುಂದೆ ಒಂದು ನವರಂಗ. ಈ ನವರಂಗ ಮಧ್ಯ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಪೀಠದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಚೌಕಾಕಾರದ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಅವು ಒಂದು ಆನೆ ಮತ್ತು ಐದು ಪೂರ್ಣಕುಂಭ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಈ ಪಟ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕೋನಾಕೃತಿಯ ಪಟ್ಟಿಕೆಯು, ಅರ್ಧಗಂಬ ನಮೂನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಂಬದ ನಾಲ್ಕು ಮಗ್ಗಲು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟಿಕೆ. ನಂತರ ದುಂಡಾಕಾರದ ಭೋದಿಗೆ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಾಪಿಟಲ್ ಇದೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೧೦)

ಇದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಇನ್ನುಳಿದ ಕಂಬಗಳ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನೃತ್ಯ ಮಾಡುವ ನಟರಾಜ, ಕಾಮರತಿ, ಮಿಥುನ, ಸಿಂಹ ಆನೆಯನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿರುವುದು, ಮಿಥುನ, ನಟರಾಜ, ಮಿಥುನ ಇತ್ಯಾದಿ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಚಚ್ಚೌಕಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ಛತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಚಿತ್ರವುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ. ಸೂರ್ಯನಿರುವ ಒಂದು ಗರ್ಭದ ಹೊರಗೆ ಎಡಗಡೆ ಒಂದು ವಿಷ್ಣು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಮೂಲತಃ ಈ ಶಿಲ್ಪ ಅಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಶಿವಲಿಂಗಗಳು ಇದ್ದವೆಂದು ತರ್ಕಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೂ ಇದೊಂದು ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ವಿಷ್ಣು ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮ, ಚಕ್ರ, ಗಧಾ ಮತ್ತು ಶಂಖಗಳಿವೆ. ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೂದೇವಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀದೇವಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಬದಿಗೆ ನಾಗ-ನಾಗಿಣಿಯರ ಶಿಲ್ಪವೂ ಇದೆ.

ಇಲ್ಲಿಯು ಸೂರ್ಯನು ಸಮಭಂಗದಲ್ಲಿದ್ದು ತನ್ನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಮಲಗಳಿವೆ. ಆತನ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಾ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯೂಷೆಯರಿದ್ದಾರೆ. ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಶ್ವಗಳಿವೆ. ಆತನ ಅರ್ಧವೃತ್ತಾಕಾರದ ಪ್ರಭಾವಳಿಯನ್ನೂ ಮಕರ ತೋರಣದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಮಕರ ಸವಾರರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೧೧). ಈ ದೇವಾಲಯು ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಾಳಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ) ಈ ದೇವಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು (ಒಡೆದಿದೆ) ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳಿವೆ. ಪ್ರೇತನನ್ನು ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಈಕೆ ಧರಿಸಿರುವಳು.

ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ಕೈಗಳೆಲ್ಲ ಮುರಿದು ಹೋಗಿವೆ. ಆದರೆ ದೇವಿಯು ಬಲಗಾಲನ್ನು ಕೋಣನ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಸುರನ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂವರು ಸುರರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ಗಮನೀಯ. ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಇನ್ನೊಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೇವಿಗೆ ಎಂಟು ಕೈಗಳಿವೆ. ವಿವಿಧ ಆಯುಧಧಾರಿಯಾಗಿ ನಿಂತ ಈಕೆಯು ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲೂ ಮೂವರು ಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬದಿಗೆ ಸಿಂಹವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇತನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಚಿತ್ರ ನಂ. ೧೨).

ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಡೆದ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಏಳು ದೇವತೆಯರ ವಾಹನಗಳು ಉಳಿದುಕೊಂಡಿವೆ. ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ.

ಹುತ್ತದ ಈಶ್ವರ ಗುಡಿ : ಈ ಮೇಲಿನ ದೇವಾಲಯ ಬದಿಗೆ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಹುತ್ತದ ಈಶ್ವರ ಗುಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಚಚ್ಚೌಕಾಕಾರದ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅರ್ಧಮಂಟಪವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹ ದ್ವಾರದ ಬಾಗಿಲು ಫಲಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ರತ್ನಪಟ್ಟಿಕೆ, ಸುರುಳಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಚಿತ್ರ, ಅರ್ಧಗಂಭ ಮತ್ತು ಪತ್ರದ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿರುವಳು. ಎರಡು ಆನೆಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿವೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಬದಿಗೆ ಸರಸ್ವತಿ, ದುಂಡಾಕಾರದ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳು, ಕಾಳಿಕಾ ಶಿಲ್ಪ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಚದುರಿವೆ.

ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ : ಹತ್ತಿಮತ್ತೂರು (ಹಾವೇರಿ ತಾಲೂಕು) ಗ್ರಾಮದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಎರಡು ಶಿವಲಿಂಗಗಳು ಮತ್ತು ಈ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯದ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಶಿವಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿರುವುದು ಗಮನೀಯ.

ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು : ಧಾರವಾಡ ಮತ್ತು ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆಯಿಂದ ಅನ್ವೇಷಣೆ–ಅಧ್ಯಯನ–ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ಪರವಾನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಡಾ॥ ಎಸ್. ರಾಮೇಗೌಡ ಅವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಕುಲಸಚಿವರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ. ಪಿ. ಕನಿರಾಮ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.